

DELJENJE BESED V SLOVENŠČINI

V prvi številki letošnjega Jezika in slovstva je natisnjen novi predlog (NP) glede deljenja besed. »Mišljen je samo kot osnova za obravnavanje,« pravi njegov avtor, »da po razčiščenju perečega vprašanja dobimo v novem pravopisu sprejemljive norme za deljenje.« Mislim, da prav k takemu razčiščenju lahko pripomorejo sledeče vrstice.

Kakor je iz NP razvidno, pravopisna komisija ni zadovoljna s pravili, ki so natisnjena v SP 1950. Zato je treba nova pravila preceniti najprej s stališča, ali so boljša od starih, šele potem pa morda iskati dalje. Oglejmo si najprej nezložene besede, kakor jih imenuje SP, oziroma preproste, kakor jih imenuje NP.

1. SP kakor NP jemljeta soglasnik med dvema samoglasnikoma k sledečemu zlogu (pred dvopičjem so vedno navedeni primeri iz SP, za njim pa iz NP): de-la-ti : de-la-mo. S tem se bo pač vsakdo strinjal.

2. SP in NP sta si enaka tudi v tem, da od soglasniškega sklopa med dvema samoglasnikoma jemljeta k drugemu zlogu vse tiste soglasnike, ki morejo začeti novo besedo (SP), oziroma toliko soglasnikov, kolikor jih lahko brez sile izgovorimo (NP): ov-ca, pol-nost, slo-ven-ski : ov-ca, pol-nost itd. (NP). SP je pri tem nekako objektivnejši, ker navaja preizkusljiv kriterij, četudi je bilo treba vse do letos zadevne soglasniške sklope v vzglasju šele iskati po slovarjih (sedaj so natisnjeni v Radovih slavenskega instituta v Zagrebu), odpove pa v primerih, kjer kakšnega sklopa v vzglasju samo po naključju nimamo. Pravilo iz NP je toliko subjektivno, ker ne onemogoča trditve, da je ta in oni sklop, ki je s stališča slovenskega knjižnega jezika v vzglasju neizgovorljiv, vendarle mogoče izgovoriti brez sile. Seveda se tudi NP ne spušča v opredelitev lahko izgovorljivih soglasniških sklopov v besednem vzglasju. O tem pa več pozneje.

SP ima posebno točko za primere, ko k naslednjemu zlogu prištevamo cele soglasniške sklope, dvo- ali veččlenske (točka 1 b). Nasprotno NP te točke na videz nima, vendar podpiče pri I 3 to njegovo enotno točko deli na dva dela, in sicer natančno v smislu točk 1 b, c v SP 1950: pi-ška-vost, i-skri-ti : pi-škav, i-skra. Mislim, da zaradi preglednosti lahko ostanemo pri določi SP.

3. SP in NP se strinjata glede nedeljivosti digramov (dvočrkij) *lj* in *nj*. Razlika je le ta, da NP uvaja še tri takšna dvočrkja, namreč *šč*, *st*, *ks* (SP 1 č, NP I 2).

Kolikor morem na hitro ugotoviti, se z novim predlogom vračamo k Levcu (SP 1899 III 1), le da tam ni sklopa *ks*. Začasno moramo tudi tukaj dati prednost SP in ne NP. Je pa ta točka v obeh primerih pravzaprav popolnoma nepotrebna, kajti vsi zadevni primeri so zaobseženi v naši že obravnavani točki 2. SP in NP navajata na primer *ko-nja*, *po-lja*, toda take besede delimo tako že zaradi tega, ker sklopa *nj*, *lj* pred vokalom lahko izgovorimo popolnoma brez sile, saj imamo vse polno takih vzglasij: *nji-va*, *lju-dje* itd. Popolnoma isto velja tudi za dvočrkja oziroma dvoglasja *šč*, *st*, *ks*, ki ju predlaga NP: *ščavje*, *stati*, *k sebi*. To je eno. — Če so ti sklopi deli večjih sklopov, pa spet ravnamo po že znanem pravilu iz naše druge točke (SP 1 c, NP I 3), to je vse na začetku besede izgovorljive soglasnike prenesemo v naslednjo vrstico: *konj-ski*, *polj-ski*,

kajti vzglasni sklopi *njskV*, *ljskV* (*V* pomeni vokal), v slovenskem knjižnem jeziku niso mogoči. Isto velja tudi za nova tri dvočrkja ali dvoglasja. Res ne vem, zakaj besed tipa *vestnost*, *iskra* ne bi smeli obravnavati pri deljenju enako, ko imata vendar oba zadevna sklopa docela enako strukturo: nesonantnemu priporniku sledi prav takšen zapornik, obema pa nato sonant. Takšnih sklopov je v slovenščini vse polno (glej že omenjeni članek v Radovih) in ne pomenijo za slovenska usta nikakršne težave. Bodimo dosledni in delimo *i-skra*, *ve-stnost*, ne pa *i-skra*, toda *vest-nost* (NP I 2). Isto velja tudi za primere *ješčnost* in *sopsti* iz iste točke NP. Toda tu smo se dotaknili že problematike zloženih (SP) ali sestavljenih (NP) besed.

Ustaviti se moramo že ob pojmu zloženosti same, kajti razlike med SP in NP so precejšnje. Prvi obravnava besede tipa *kost-jo*, *mast-na*, *polet-je*, *miš-mi*, *lep-ši* med nezloženimi besedami, četudi v posebnem odstavku (I c), drugi pa med zloženimi: *kost-jo*, *las-mi*, *brat-je*, *so-ljo* (II 1). — Kateri ravna boljše, kam zares spadajo take besede?

4. V članku O morfološki terminologiji in njenem jezikovnem ozadju v Jeziku in slovstvu (1957/58, str. 209 in sl.) je dokazano, da je pripone treba ločiti glede na to, ali so gramatikalne (to je, ali ločijo osebo ali sklon in število ter spol) ali pa besedotvorne (to je take, ki iz dane podloge tvorijo osnovo novih izrazov): *vin-o*, *-a*, *-om* itd. ali *dela-m*, *-š*, *-jo* itd. proti *vin-ski*, *vin-ar*, *dela-ti* ip. Samo druga vrsta pripon — v omenjenem članku so imenovane obrazila — dela zloženke, prva — imenovana končnice — nikoli. Primeri iz SP gredo torej deloma med nezložene besede (*kostjo*, *mišmi* — prav takšni so tudi vsi primeri iz NP II 1), drugi navedeni primeri iz SP pa gredo med priponske izpeljanke (*mastna*, *poletje*, *lepši*), to je med takšne besede, ki jih NP navaja v točki II 3 (*mlinski*, *cvetje* ip.), SP pa, četudi samo v predponski zvezi, v točki 2 (*obzidje* ip.).

Moj predlog je, da teh priponskih primerov pravila o deljenju sploh ne obravnavajo posebej, saj se dajo deliti po točki 1 iz SP oziroma po točki I iz NP. Pa ne samo zaradi tega. Tako se namreč izognemo vsakršnemu subjektivizmu v ocenjevanju tega, ali se pripone zavedamo ali ne. Kako nezanesljivo je takšno zavedanje ali nezavedanje, lahko vidimo iz NP samega. Ali imamo v primerih točke II 3 res opravka s priponami, kakor so navedene pred ponazoritvijo? V primerih kakor *mlin-ski*, *cvetje*, *klop-ca* ip. jih imamo zares. Nimamo pa pripon *-ški*, *-štvo*, *-nost*, *-kast*, *-lji*, *-slo* v primerih *otoški*, *moštvo*, *vednost*, *peskast*, *čebelji*, *maslo*. Da jih res nimamo, nam dokazujejo opozicije: *moš-ki*, *-tvo*; *otok otoč-je*, *otoš-ki*, *tež-ki*; *nevedn-ost*, *-a*; *pesk-ast*, *pesk-ovit*; *čebel-je*, *-ar*; *mas-lo*, *mast-na* ip.

Toda morfemske sestavine pri deljenju tako ne igrajo nikakršne prave vloge, kakor nam pove deljenje tipa *de-la-ti*, kjer h korenu spadajoči *l* prištevamo kar k drugemu zlogu! Torej stran z obveznim upoštevanjem morfemov tudi pri priponah! Če smo si celo lingvistično šolani ljudje glede njih lahko tako navzkriž, kako si bodo šele nešolani!

5. Že SP loči pripone, ki se začenjajo s soglasnikom, od tistih, ki se začenjajo s samoglasnikom. NP je ta problem zaključil s trditvijo: »Obrázilo, ki se začinja z vokalom, potemtakem Slovencu ne daje občutka, da gre za sestavo... Ta občutek pa imamo takrat, kadar osnova očitno izbija iz besede, ali drugače povedano, kadar ima konzonantska pripona še samostojen pomen (pripone, ki se začenjajo z vokalom, nimajo te moči, zatorej *pose-stvo* : *no-rost* (7)).«

Da ima Slovenec tudi občutek za pripono, ki se začenja z vokalom, nam povedo takšnile primeri: prav dobro ločimo *lasom* od *lasmi* prav na podlagi končnice *-om*, četudi se ta začenja z vokalom! Kar recimo komu: »Nobenega *lasom* nimaš več na glavi, in bomo videli, kako bo protestiral proti tistemu *-om* prav zato, ker se končnice zaveda ne glede na to, ali se začenja s soglasnikom ali ne. Isto je z *norostjo*. Vsak otrok, ki po zgledu *norost* napravi analogno *slabost*, se obrazila *-ost* prav natančno zaveda.

Iz pravil o deljenju besed potemtakem odpade tudi splošno ločevanje pripon glede na to, ali se začenjajo s samoglasnikom ali s soglasnikom.

6. In sedaj še k predponskim zloženkam. SP 2 in NP II 2 sta si enaka v tem, da zahtevata deljenje po morfemskih sestavinah, kar se namreč tiče predpon. Tu se tako deljenje dá zares še najlažje braniti, ker se predpone navadno prav dobro zavedamo. Za tiste predpone, ki v predložni zvezi ne nastopajo, pa pravilo ni potrebno, ker se vse končujejo z vokalom, k prvemu zlogu pa že tako prištevamo vse pred njim stoječe soglasnike. Če se ne bojimo, da bi kdo delil *p-rav*, *p-ad*, potem se nam je še manj bati, da bi delili *p-rababica*, *pr-ababica* ali *p-arobek* in podobno.

Sicer pa kot rečeno: ker se — in sicer upravičeno — ne brigamo za pomen pri deljenju tipa *de-la-ti*, zakaj bi se za ta pomen morali brigati pri besedah tipa *po-drobiti*, saj nam kontekst pove, ali je treba podrobiti obleko ali kruh. Da je tako opozarjanje na morfemske sestavine zares odveč, nam najlepše pove prav nedeljena beseda, kjer na različnost pomena v pisavi sploh ne opozarjamo.

7. NP obravnava v posebni točki (II 4) primere, pri katerih »se polglasnik osnovne oblike izpahuje« (9); dovoljuje se *kos-ci* in *ko-sci*. Ta točka je nepotrebna, saj gre za isti tip besed, kot smo ga obravnavali prej (*ko-sec* = *de-lo*, *ko-sca* = *ko-sti*).

8. NP omenja tudi estetsko plat deljenja. Iz estetskih razlogov odklanja n. pr. načelo »deli, kjer ti prostora zmanjka«. Iz estetskih ozirov je po našem pač vseeno, ali delimo *del-am* ali *de-lam* in prav tako tudi *pos-to-ji* ali *post-oi* itd. Proti takemu načinu deljenja govori živ občutek zloga, saj bi se redkokateri otrok, ki bi delil te besede po govoru, zmotil v omenjenem smislu. Deljenje, kakor ga predlagamo, pa ima tudi to praktično stran, da je posamezne razdeljene dele mogoče samostojno izgovoriti, mnoge tudi zategniti, če ne najdemo takoj nadaljevanja besede v naslednji vrstici. Estetsko načelo se v NP omenja še v tehle primerih: *a-or-ta* in *stu-di-o*. Če se ne motim, je tu težišče na deljenju *a-orta* in *studi-o*. V zaključku NP na to estetsko zahtevo pozablja, saj predlaga tudi prvi tip, namreč *i-skra*, o drugem pa molči. Proti deljenju *studi-o* govori samo čisto praktični ozir; ena sama črka se nam v novi vrstici nekako izgubi, čeprav je spet res, da pišemo predloge s ali k tudi na začetku nove vrstice. Pri *studi-o* pa bi se res lahko potrudili in končnemu *-o* našli prostorček v isti vrstici kot ostalemu delu besede, saj smo namesto zanj morali najti prostora za znak deljenja. Tako je torej z »estetskimi« načeli pri deljenju.

9. SP in NP v pravilih ne predvidevata deljenja besed, kjer imamo dva samoglasnika drugega ob drugem. Levec je tudi tu pravilno dovolil deljenje *Ele-onora*. Vsa doslejšnja pravila o deljenju pa bi bilo treba izpopolniti še z ozirom na vzglasne in izglasne soglasniške sklope, ki jih ne gre deliti; torej ne *sk-ljučiti*, *čis-tk* in podobno. Temu se na videz upira deljenje *r-deč*, toda tu gre dejansko za zlog (*ər*).

10. Po vsem tem bi predlagal za deljenje tale pravila:

a) Vzglasnega ali izglasnega soglasnika ali besednega sklopa ne ločimo od sledečega ali predhodnega samoglasnika. Napačno je torej deljenje: *s-oba*, *s-tati*, *st-ati*, *v-ključiti*, *vk-ljučiti*, *vkl-jučiti*, *vklj-učiti* ali *ko-s*, *ko-st*, *kos-t*, *či-stk*, *čis-tk*, *čist-k*.

b) Soglasnik ali v vzglasju izgovorljiv soglasniški sklop med dvema samoglasnikoma jemljemo k drugemu zlogu: *ma-ma*, *Je-ra*, *te-ta*, *a-tom*, *hi-ša*; *ka-mra*, *u-mre*, *po-mleti*, *o-mrežje*, *mo-ški*, *pu-ščati*, *dolo-čnejši*, *ni-kdo*, *pručka*, *pe-tka*, *se-psa*, *ena-čba*, *ta-ksi*, *so-dba*, *la-hko*, *ra-htati*, *rece-pta*, *ve-čji*; *ma-stna*, *i-skra*, *se-stra*, *po-zdrav*, *pri-ključek*, *u-streliti*, *go-zdni*, *ubo-gljiv*, *razpelo-žljiv*, *či-stka*, *mi-šljenje*, *ko-šnja*, *če-šnja*, *če-znjo*.

c) O soglasniškega sklopa, ki v vzglasju ni izgovorljiv, jemljemo k drugemu zlogu njegov izgovorljivi del: *čr-na*, *bar-va*, *par-ni*, *bor-ba*, *kr-ta*, *pal-ma*, *sal-va*, *smisel-na*, *strel-ca*, *budil-ka*, *emaj-la*, *voj-na*, *moj-ra*, *zaj-ca*, *kaj-ža*, *poj-te*, *Bam-bi*, *gam-sa*, *sam-ka*, *fan-ta*, *son-ce*, *san-ke*, *brez-zob*, *od-daj*, *več-članski*, *od-sek*, *od-ziv*, *pod-žagati*, *pod-šiti*; *črn-ka*, *adjun-кта*, *žen-ski*, *industrij-ski*, *avtomobil-ski*, *cen-trala*, *zgor-ljiv*, *med-tkivje*, *energet-ski*, *iz-gradnja*; *prej-šnji*, *polj-ski*, *konj-ski*, *postojn-ski*, *Av-stralija*, *grm-čka*, *kmetij-stvo*, *brez-strasten*, *življenj-ski*.

č) Tudi dva samoglasnika, ki stojita drug ob drugem, lahko delimo, vendar deljenje tipa *studi-o* ni opravičljivo: *Le-on*, *Ele-onora*, *re-aktor*, *proizvajalci*, *pre-obrat*, *studi-o*.

d) S predporskimi in priponskimi besedami ravnamo kakor z vsemi drugimi, vendar pripono ali predpono lahko tudi ločimo od ostalega dela besede, posebno še takrat, če tako dobimo laže ali lahko izgovorljiva soglasniška sklopka: *ena-čba* — *enač-ba*, *so-dba* — *sođ-ba*, *ve-čji* — *več-ji*, *go-zdni* — *gozd-ni*, *ubo-gljiv* — *ubog-ljiv*, *ko-šnja* — *koš-nja*, *če-znjo* — *čez-njo*, *ma-stna* — *mast-na*, *po-drobiti* — *pod-roboti* (obleko), *po-dkev* — *pod-kev* itd.

Med primeri v točki c namenoma nisem navajal besed, ki imajo v svojih sklopih dvoustnični *v*, bodisi da je pisan z *v* ali z *l*: *ovca*, *polna*. Že NP omenja težavo z *ovco*, ki jo po pravilu — lahko izgovorljivi del k naslednjemu zlogu — res lahko delimo *o-va*. Toda medtem ko se tu še lahko branimo z argumentom, »da je vendarle razloček med nezvenečim in dvo-glasniškim *u*«, nam to orožje odpove v primerih tipa *pravda*, *ravna*, saj deljenje *pra-vda* podpira *vdor*, *ra-vna* pa *vnema*, kjer imamo vedno opravka z dvo-glasniškim *u*. Tu nas teorija zloga podpira pri deljenju *ov-ca*, *prav-da*, *rav-na*, saj zvočno najnižji soglasnik spada že k naslednjemu zlogu. Med primere iz te točke c je treba tedaj zapisati še: *pol-na*, *rav-na*, *pol-ha*, *stav-ba*, *zav-re*, *sav-ski*, *živ-ljenje*, *Av-stralija*, *delav-stvo*, *priprav-ljen* ip.

Tu predloženo deljenje se naslanja v celoti na načelo v vzglasju izgovorljivih soglasniških sklopov, ki jih redno pripisujemo drugemu zlogu. Samo za točko *d* velja tudi načelo morfemskih (predporskih in priponskih) sestavin. Tako deljenje pa podpira tudi teorija zloga, torej znanstveno načelo; tu je izvzeta samo določba o morfemskem deljenju iz točke *d* in morda še tip *od-dati* (dva enaka soglasnika) ali *kmet-ski* (deljenje sestavnih delov tako imenovanih dolgih zlitih glasov).

Razen po dveh značilnostih se tu predloženo deljenje razlikuje po točkah *a* in *č*, ki ju novejša slovenska pravila nimajo. Toda če nočemo pustiti ljudi v negotovosti (*Ele-onora*) ali če nočemo preprečiti deljenja *st-ati*, *ko-st*, ju moramo pač znova ali na novo vpeljati.